

Autor: Jolanta Wróblewska

Temat lekcji:

Obozowe danse macabre —
„Cesarz Atlantydy” Petra Kiena
i Victora Ullmana.

1. INFORMACJE WSTĘPNE

Przedstawiony scenariusz to propozycja zajęć na tematy bardzo uniwersalne: życie, śmierć, miłość. Pretekstem do pracy jest libretto opery, która została skomponowana w 1943 roku w Theresienstadt przez artystów, którzy są m.in. bohaterami wystawy *Nieukończona życia* prezentowanej w podziemiach Synagogi pod Białym Bocianem we Wrocławiu. To poruszający tekst o prawie człowieka do godnego umierania, który jest świadectwem głębokiej autorefleksji więźniów świadomych swojego losu.

Praca z tekstem to sposobność do wyszukiwania i interpretowania symboli oraz nawiązań do II wojny światowej. Omawiane zagadnienia można wykorzystać na lekcji języka polskiego jako kontekst do średnio-wiecznego motywu *danse macabre* oraz anonimowego dialogu *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.

2. POZIOM EDUKACYJNY:

III etap edukacyjny, szkoła ponadpodstawowa, przedmiot – język polski, klasa 1 lub 3 lub lekcja wychowawcza;

zajęcia ze studentami Uniwersytetu Trzeciego Wieku.

3. CZAS TRWANIA LEKCJI: 2 x 45 minut.

4. ODNIESIENIE DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ: język polski
Etap kształcenia III, szkoła ponadpodstawowa, klasa 1–4:
CELE KSZTAŁCENIA: I.1, I.2, I.3, I.7, I.10, I.11, III.1, III.3, IV.1, IV.2
TREŚCI NAUCZANIA: I.1.2, I.1.6, I.1.7, I.1.9, III.1.1, III.1.3, III.2.1

5. CELE OPERACYJNE LEKCJI

Uczeń:

- potrafi wyjaśnić motywację twórców opery *Cesarz Atlantydy*;
- formułuje przesłanie ideowe utworu;
- omawia filozoficzny, artystyczny i etyczny wymiar tekstu *Cesarz Atlantydy*;
- wyszukuje informacje w tekście;
- wskazuje i interpretuje symbole, aluzje;
- odczytuje w tekście elementy groteski, ironii;
- analizuje i interpretuje plakat teatralny, obraz.

6. METODY I FORMY PRACY:

- element wykładu,
- dyskusja,
- praca w grupach,
- praca z tekstem,
- prezentacja.

MATERIAŁY POMOCNICZE:

- karty pracy nr 1 i 2,

ŹRÓDŁA IKONOGRAFICZNE:

źródło nr 1: <https://pl.pinterest.com/kejtwiniewska/> (dostęp 20.03.2020)

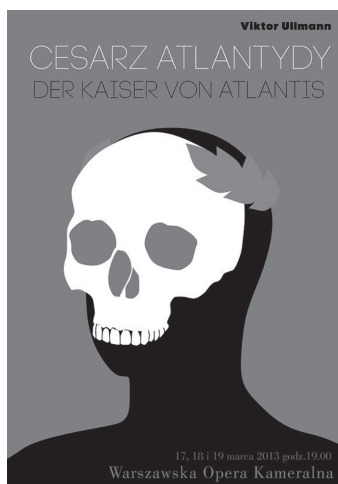
źródło nr 2: *Arlekin*, obraz Paula Cézanne'a (1888) https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Arlequin,_par_Paul_C%C3%A9zanne,_NGA.jpg (dostęp 20.03.2020) źródło nr 3: *Zagłada Atlantydy*, ilustracja z książki J. Verne'a *20 000 mil podmorskiej żeglugi*, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b6/Nemo_Aronax_Atlantis.jpg

- Piosenka: Grzegorz Turnau *Atlantyda*⁴⁵

7. STRUKTURA LEKCJI

WSTĘP (10 minut)

Pokazujemy plakat do opery *Cesarz Atlantydy*⁴⁶ i zadajemy uczniom pytania:

1. Co widzicie na plakacie?
2. Jakie znaczenie mają symbole wykorzystane w tej pracy?
3. Czy wiecie, czym była Atlantyda?

Przewidywane odpowiedzi uczniów:

- Na plakacie jest czarna postać człowieka, na jego twarzy wyeksponowano czaszkę. Na głowie widoczny jest laur. Tło plakatu jest szare.
- Czaszka symbolizuje śmierć, laur to zwycięstwo, ale również atrybut władzy.
- Atlantyda to mityczna kraina, w której miała żyć rozwinięta cywilizacja. Została zatopiona.

⁴⁵ https://www.youtube.com/watch?time_continue=30&v=xxdr1a2gsXE&feature=emb_logo (dostęp: 20.03.2020).

⁴⁶ Źródło: <https://pl.pinterest.com/kejtwiniewska/> (dostęp: 20.03.2020).

Nauczyciel informuje, że to plakat do opery, która powstała w 1943 roku w Theresienstadt, obozie koncentracyjnym na terenie Protektoratu Czech i Moraw. Muzykę do tej opery skomponował Victor Ullmann, a autorem libretta był Peter Kien. Uczniowie mają czas, żeby poszukać na wystawie informacji o twórcach.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

→ **Theresienstadt i muzyka obozowa** (10 minut)

Rozmawiamy z uczniami o specyfice getta w Terezynie i o znaczeniu muzyki w tym miejscu. Tę część lekcji mogą również w formie prezentacji przygotować wcześniej zainteresowani uczniowie.

→ **Przykładowo:**

Theresienstadt to kompleks dwóch niemieckich obozów koncentracyjnych (getto i obóz przejściowy dla tysięcy Żydów z Czech, Austrii i Niemiec), które powstały na terenie Protektoratu Czech i Moraw, w miejscowości Terezin – twierdzy założonej w XVIII wieku przez cesarza Austrii Józefa II. Funkcjonował w latach 1941–1945 i to stąd Niemcy wysyłali ludzi w transportach do obozów koncentracyjnych i zagłady – Treblinki i Auschwitz-Birkenau. To również miejsce, w którym odbyła się jedna z największych wojennych mistyfikacji, mająca zaświadczyć przed międzynarodową opinią społeczną, reprezentowaną przez Czerwony Krzyż, o humanitarnym i humanistycznym traktowaniu więźniów przez Niemców podczas II wojny światowej.

Obóz w Theresienstadt dopuszczał prawdziwe życie koncertowe i twórczość muzyczną. Wiek XX dodał do historii muzyki nowy, nieznaný dotąd gatunek – muzykę obozów koncentracyjnych i obozów zagłady w ustrojach totalitarnych: *Muzyka w obozach hitlerowskich przybierała różne formy, miała też tak dziwne i straszne cele, że dawniej były niepojęte, a i dzisiaj zrozumieć nam je nie sposób. I muzyka grała do śmierci i Śmierci. W jednym obozie jej dźwięki miały przykrywać strzały rozstrzelującego komando, a w innym – w Auschwitz – Arbeit macht frei, więc Auschwitz utrzymuje stałą, przygrzywającą orkiestrę*⁴⁷. Należy jednak pamiętać, że była również formą walki o godność muzyków, artystów, broniła prawa sztuki do bycia autentyczną i szczerą.

---

⁴⁷ Michał Bristiger, *Cesarz Atlantyny* Victora Ullmanna, [w:] M. Bristiger, *Transkrypcje. Pisma i przekłady*, Gdańsk 2001, s. 106.

Opera *Cesarz Atlantydy* miała mieć premierę w Theresienstadt, ale nie doszło do niej, bo władze obozowe rozpoznały w tytułowym bohaterze parodię Hitlera.

Viktor Ullmann oraz Peter Kiena (autor libretta) zostali wywiezieni razem ze swoimi rodzinami do KL Auschwitz-Birkenau 16 października 1944 i po dwóch dniach zostali zgładzeni w komorze gazowej obozu Birkenau. Ullmann zamierzał wziąć ze sobą do transportu partytury, lecz odradzono mu to w ostatniej chwili. Pozostały w Terezynie i zostały odnalezione dopiero po wielu latach w Londynie. Rękopis opery znajduje się w Instytucie Yad Vashem w Jerozolimie. Premiera opery odbyła się dopiero po trzydziestu latach w Amsterdamie, w 1975 roku, zaś wersję bardziej zbliżoną do autografu partytury zrealizowała Neuköllner Oper w Berlinie w 1989 roku. Polska premiera odbyła się w 2005 roku w Warszawskiej Operze Kameralnej.

→ **Symbolika opery** (35 minut)

To zasadnicza część lekcji. Uczniowie zostają podzieleni na grupy, otrzymują streszczenie libretta opery (karta pracy nr 1) i do tego każda z grup ma inne zadania (karta pracy nr 2; zadania dla sześciu grup).

→ **Przewidywane odpowiedzi uczniów:**

Grupa 1. Cesarz Overall, Dobosz, Głośnik:

- Cesarz jest zachłanny, władczy, szalony, samozwańczy, egotyk, ma boską naturę, wszechmocny, wszytkowiedzący, mądry, nieomylny, dumny, chce kontrolować życie i Śmierć.
- Jego władza nie zna granic, chce kontrolować wszystko, podbija inne krainy, ogłasza wojnę totalną – wszystkich ze wszystkimi. Jest władcą irracjonalnym. Izoluje się w swoim pałacu, wydaje kolejne edykty.
- Dobosz, Głośnik (ożywione przedmioty) to symbole bezmyślności, ślepo podążają za rozkazami, powtarzają bezsensowne dekrety, są traktowani instrumentalnie (strażnicy SS, ślepi wyznawcy Hitlera, którzy byli nim zafascynowani, współodpowiedzialni wielu zbrodni).
- Cesarz do końca nie uważa się za człowieka przegranego. Postrzega siebie jako wybawcę i dlatego zgadza się na warunki Śmierci. Do końca chce uważać się za kogoś, kto ma wszystko pod kontrolą. W iście mesjański sposób oddaje życie dla dobra ludzkości. Chrystus umarł, aby ludzie mogli żyć, natomiast ofiara Overalla przynosi ludziom śmierć, uwalnia ich od życia

i jednocześnie wyzwala ludzi od życia (szaleństwo Hitlera w momencie, gdy przegrywał wojnę; samobójstwo w bunkrze w Berlinie).

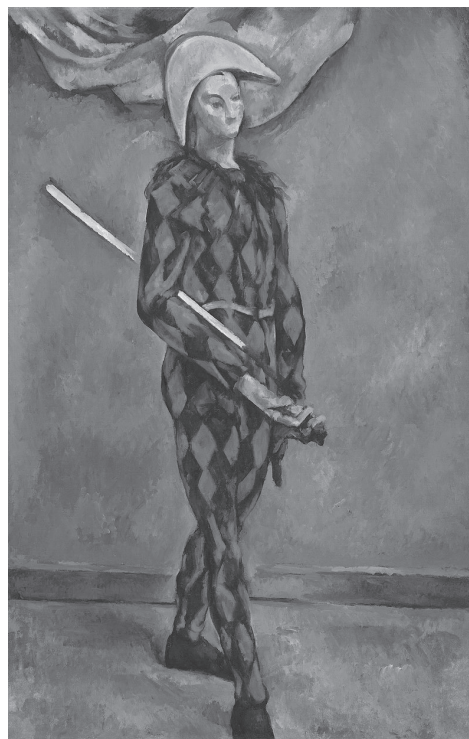
- Ostatnie słowa Cesarza są bardzo cyniczne i wcale nie pokazują szczęśliwego zakończenia. Wojna i zabijanie są wpisane w ludzką naturę, dlatego będą obecne na ziemi tak długo, jak trwać będzie rodzaj ludzki. Zakończenie wojny Cesarza nie przyniesie pokoju, ale chwilowe „dogaśnięcie ognia”, który może na nowo zapłonąć. Przyczyną zła na świecie nie są działania Overalla, prawdziwym złem są ludzie.

Grupa 2. Śmierć:

- Straciła swój podniosły wymiar, indywidualność, świętość. Została zastąpiona przez mord na szeroką skalę, który zadaje się mechanicznie, za pomocą „kohort motorów” i bezrefleksyjnie. Śmierć w obliczu tej nowej rzeczywistości czuje się mała i niepotrzebna. Poddaje się, jest przerażona, zmęczona.
- Uważa, że Cesarz chce ją kontrolować, a ona nie chce się podporządkować. Obraża się, nie chce służyć Cesarzowi. Nie chce stracić swojej niezależności, dlatego odtąd nie pozbawi nikogo życia. Chce dać Cesarzowi nauczkę.
- Śmierć powraca, bo Cesarz godzi się na jej warunki, czyli zgadza się na swoją śmierć. Tym samym przyznaje Śmierci prawowitą władzę, którą usiłował do tej pory uzurpować. Śmierć zdejmuje z ludzi cierpienie, ciężar życia. Przynosi ukojenie i odpoczynek.
- Śmierć jest wpisana w naturalny cykl życia człowieka, jest jego elementem (Śmierć i Arlekin). Zabijanie jest gwałtem natury, a Śmierć nie każe cierpieć. Cesarz nadużył imienia Śmierci, posyłał ludzi na bezsensowną śmierć. Przekroczył pewne granice.
- Bardzo widoczna jest tu aluzja do cierpienia ludzi w obozach, do cierpienia ludzi w czasie II wojny światowej. Wojna jest gwałtem na ludzkości. Śmierć jest tajemnicą (dobrotliwy ogrodnik), jest godnością, jest humanitarna, jest pełna majestatu. Śmierć zostaje utożsamiona z miłością (Tanatos i Eros).

Grupa 3. Arlekin:

- To postać z komedii dell'arte, sprytny, wiecznie zakochany sługa. Bywa też postacią w pantomimie i w teatrze lalek, bawi publiczność żartami lub zonglerką.
- Pierrot, pajac, błazen, clown – postać wszechstronna.
- W utworach literackich to bohater plebejski, kochliwy służący. Jest ubrany w kolorowy kostium z charakterystycznym wzorem karo, nosi czarną maskę, lubi romanse, wygłupy i żarty.
- Może symbolizować postać tragiczną, bo jego jedno oko się uśmiecha, a drugie płacze (jedno patrzy na świat, a drugie w głąb siebie). Postać refleksyjna.
- W utworze *Cesarz Atlantydy* symbolizuje życie, właśnie ze względu na swoją naturę i cechy charakteru. Metafora wirującej karuzeli pokazuje zmienność życia. Arlekin w nowej rzeczywistości Atlantydy, podobnie jak Śmierć, nie może się odnaleźć. Jest melancholijny, pozbawiony nadziei na odmianę losu, czuje pustkę. Czas stracił swoją wartość, a Arlekin nie odlicza już dni. Chce tylko uciec od wszystkiego, co stworzył Cesarz, pragnie śmierci. To tragizm świata Atlantydy, bo Arlekin, symbolizujący życie, nie chce żyć.
- Taki sam stosunek do życia mają więźniowie Theresienstadt. To ludzie, których świat diametralnie się zmienił, oni nie mają nadziei na zmianę swojej sytuacji, ich świat runął, nie mają żadnej motywacji do życia. Piękne życie jest dla nich tylko wspomnieniem. Wokół widać tylko śmierć (kosiarz kosi).

Grupa 4. Żołnierz i Dziewczyna:

- Żołnierz i Dziewczyna walczyli, bo tego oczekiwał od nich Cesarz. Ale mają już dość, nie chcą dalej tego robić. Tęsknią do normalności, do świata z zapachami, kolorami. Kiedy przestają walczyć, to doceniają rzeczywistość wokół: góry, niebo... To zwykli ludzie spragnieni miłości.
- Relacje międzyludzkie dają siłę, a miłość może pokonać wszystko. Miłość jest możliwa w najmniej oczekiwanych sytuacjach – np. na polu bitwy. Oni nie chcą walczyć, wolą się kochać. A tam, gdzie jest życie, jest miłość, jest nadzieja na lepsze jutro. Tak też było w obozie, ludzie byli spragnieni normalności, miłości, chcieli żyć.

Grupa 5. Atlantyda:

- To mityczna kraina, która miała być miejscem istnienia rozwiniętej cywilizacji. Została zniszczona przez serię trzęsień ziemi i zatopiona przez wody morskie. Pierwszy opisał ją Platon.
- Królestwo władało okolicznymi krainami i dążyło do dalszych podbojów. Do dziś jednak nikomu nie udało się dowiedzieć istnienia Atlantydy.
- Atlantyda Overalla to groteskowy świat, w którym z rozkazu szaleńca, wszyscy mają zginąć. To chaotyczne państwo, w którym człowiek jako jednostka nie ma znaczenia. Liczy się tylko jego użyteczność, określana jako zdolność do walki. W tym świecie nikt się już nie śmieje, a życie stało się nie do zniesienia. To pokazuje dehumanizację człowieka w świecie. A zachłanność władcy rośnie, chce kontrolować nawet Śmierć. Nie rozmawia z ludźmi, nie żyje z nimi, wydaje tylko dekrety. Zatem Atlantyda jest jego marzeniem, kaprysem, irracjonalnym pomysłem na siebie.
- Atlantyda to parafraza Shoah, to poetyckie omówienie realiów czasów Zagłady. Dla ludzi jest wybawieniem od cierpienia w tym brutalnym świecie była śmierć.

Grupa 6. Wiersz Wisławy Szymborskiej *Atlantyda*:

- Przeszłość jest ważna, bo to nasza pamięć, uwaga i zrozumienie,
- Relatywizm to odrzucenie jednoznacznego obrazu świata,
- Ludzka pamięć bywa zawodna,
- Inne.

Podmiot liryczny to człowiek refleksyjny, dla którego pamiętanie jest ważne. Opisuje rzeczywistość hipotetyczną, prawdopodobną, pełną sprzeczności – bo przecież o Atlantydzie nic nie da się powiedzieć na pewno. Podmiot jest pełen wątpliwości i to jest problem uniwersalny, bo dotyczy każdego człowieka, świat nie jest taki prosty do zrozumienia.

Atlantyda to dla podmiotu lirycznego symbol historii i znak przeszłości, ale niedostatecznie uwieczniony („ani zawarte w kamieniu, ani w kropli deszczu”). Ludzka pamięć bywa zawodna, a bagaż przeszłości wydaje się niepotrzebny. Pytanie, czy można funkcjonować bez tradycji, historii, pamiętania przeszłości.

Zatem w wierszu Szymborskiej Atlantyda staje się symbolem przeszłości i pamiętania o niej, choć nie zawsze poznajemy odpowiedzi na wszystkie nasze pytania, pozostają wątpliwości.

Takie rozumienie Atlantydy jest również ważne w kontekście omawianej opery *Cesarz Atlantydy*. Ta opera, która powstała w przedziwnych okolicznościach i jeszcze dziwniejsze były jej losy, jest świadectwem, zaświadcza o przeszłości. O przeszłości, która przez wielu nadal bywa negowana, źle oceniana, niedoceniana i ciągle dopomina się pamiętania.

→ **Danse macabre** (10 minut)

Podsumowaniem pracy uczniów na lekcji jest stworzenie definicji obozowego *danse macabre*.

Uczniowie przypominają sobie średniowieczny motyw przedstawiania śmierci i w oparciu o to, co na lekcji zostało już powiedziane, zapisują w zeszytach swoje definicje. Reinterpretują ten motyw, odnosząc się do rzeczywistości obozowej – rzeczywistości Atlantydy.

Średniowieczne przedstawienie to korowody ludzi różnych stanów, z kościotrupem na czele, które wyrażają równość wszystkich ludzi w obliczu śmierci. W *Cesarzu Atlantydy* też mamy taki obraz śmierci, która jest sprawiedliwa, i nikt, nawet Cesarz (Hitler) nie jest w stanie jej kontrolować. Śmierć jest wybawieniem przez cierpienie i nie ma nic wspólnego z masowym mordem.

CZĘŚĆ 4. PODSUMOWANIE (10 minut)

→ **Na koniec powinny pojawić się ważne pytania:**

- O czym świadczy tekst libretta do opery *Cesarz Atlantydy*?
- Czym jest ten tekst?
- Jest dowodem na ...?

→ **Prosimy o spontaniczne wypowiedzi uczniów:**

- Ta opera to wyraz głębokiej autorefleksji losu więźniów, którzy są bardzo świadomi swojej obecnej sytuacji.
- To apoteoza humanizmu, choć Atlantyda jest przeznaczona na zatopienie, to jej kompozytorzy (artyści z Teresienstadt) tworzyli do ostatnich chwil.
- Opera dla przebywających w obozie była parabolą ich losu, objaśniała sytuację panującą na frontach II wojny światowej i dawała nadzieję na koniec wojny.
- To utwór profetyczny, bo jego twórcy wieszczli koniec Hitlera.
- To tekst o prawie człowieka do godnego umierania.
- Opowiada o granicach ludzkiej władzy.
- Tekst o wiecznej nadziei na lepsze jutro.
- To swoisty moralitet o życiu, śmierci, miłości, władzy.
- To przesłanie duchowe ludzi idących na śmierć.
- Itd.

Libretto napisał młody, dwudziestopięcioletni malarz i poeta Peter Kien i jest ono dowodem na ogromną dojrzałość tego człowieka. Tekst libretta zawiera jawne aluzje do rzeczywistości świata II wojny światowej i konkretnej – obozowej. Nauczyciel jednak zwraca uwagę, że przedmiotem lekcji była jedynie analiza i interpretacja symboli pojawiających się w tekście libretta do opery. Nie rozmawialiśmy o licznych nawiązaniach literackich i filozoficznych. Opera to przede wszystkim muzyka, zatem można analizować kompozycję, różnorodność form i gatunków muzycznych z różnych epok. Opera jest utworem ekspresjonistycznym i wchodzi w dialog z tekstami wcześniejszymi, cytuje

rozpoznawalne dzieła muzyczne i melodie popularne⁴⁸. Krytycy muzyczni w różnorodności tego tekstu dostrzegają człowieka, który tuż przed śmiercią widzi swoje życie w szybkim kalejdoskopie.

ZADANIE DOMOWE (DO WYBORU)

1. W przestrzeni sztuki wojna trwa i dzięki temu myślenie o niej też. Rozwiń słowa Dariusza Czai, odnosząc się do historii powstania i funkcjonowania do dziś opery *Cesarz Atlantydy*.
2. Posłuchaj ostatniego chorału wykonanego przez wszystkich bohaterów opery, który został zaśpiewany współcześnie w pomieszczeniach byłego getta w Terezynie:
  - » <https://www.youtube.com/watch?v=OLhEYIQLCoU&feature=related>
  - » Oceń pomysł reżysera, zwróć uwagę na scenografię, grę aktorów, ich sposób poruszania się w przestrzeni. Odwołując się do znajomości całej opery — napisz, co Twoim zdaniem pokazuje ten obraz? Oceń go.

→ karta pracy nr 1 (treść opery)⁴⁹

PROLOG Głośnik oznajmia widzom, że artyści pokażą im „coś w rodzaju opery”, po czym przedstawiają postacie: Cesarz Atlantydy Overall, którego nikt nie widział, odkąd zamknął się w swym pałacu, aby lepiej rządzić; Dobosz – postać niezupełnie materialna jak radio; Głośnik, Żołnierz, Dziewczyna, Śmierć oraz Arlekin, który umie się śmiać przez łzy, doskonale zatem symbolizuje życie.

PIERWSZY OBRAZ Arlekin opłakuje upadek świata. Śmierć dopytuje się, jaki mamy dzień i okazuje się, że oboje zagubili się w czasie. Śmierć wspomina wszelkie wielkie wojny. Nagle pojawia się Dobosz, z rozkazu cesarza Overalla, ogłaszając najpiękniejszą wojnę wszechczasów. Głęboko urażona zuchwałością Cesarza Śmierć łamie miecz i ogłasza, że odtąd nikt nie umrze.

DRUGI OBRAZ Cesarz zasięga języka u Głośnika, który informuje go o zaplanowanych wojennych spustoszeniach. Niestety, Śmierć nie wypełniła swoich obowiązków, gdyż nawet pewien terrorysta ociąga się ze zgonem półtorej godziny od wykonania wyroku. Cesarz nakazuje go rozstrzelać, co przynosi równie żaloszny skutek. Co gorsza, wieść o straszliwej masakrze na polu bitwy okazała się mocno przesadzona, gdyż rzekome trupy jeszcze żyją. Rozwścieczony Cesarz ogłasza dekret.

⁴⁸ Jan Makarewicz, *Intertekstualność Cesarza Atlantydy Viktora Ullmana*, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/dm13_makarewicz1.pdf (dostęp: 20.03.2020).

⁴⁹ Źródło: Victor Ullmann, *Der Kaiser von Atlantis* (ulotka programowa Opery Krakowskiej, 17.04.2009, s. 12)

TRZECI OBRAZ Dobosz czyta cesarskie obwieszczenie. Żołnierz i Dziewczyna próbują się pozabijać, jednak bez powodzenia. Żołnierz spostrzega w oczach przeciwniczki coś, co widział niegdyś w spojrzeniu innej dziewczyny. Posłuszni instynktowi miłości zapominają o okropnościach wojny. Nie reagują na wysiłki Dobosza, zagrzewającego ich do walki – miłość zwycięża, gdyż miłość nawet Śmierć zdoła zmienić w poetę.

CZWARTY OBRAZ Wciąż odizolowany od świata w swym gabinecie Cesarz, zbiera straszliwe nowiny: nikt nie chce umierać. Pograża się powoli w obłądnie. Śmierć udziela mu lekcji: przyszła na świat, by uwalniać ludzi od cierpienia, a nie dręczyć żywych, zgadza się zatem wrócić do pracy, ale pod warunkiem, że zacznie od Cesarza. Ten uważa, że ludzie nie zasługują na tak wielką ofiarę z jego strony, ale godzi się ją ponieść.

→ karta pracy nr 2⁵⁰

Grupa I. CESARZ OVERALL, DOBOSZ, GŁOŚNIK

1. Scharakteryzuj Cesarza, wypisz cechy charakteru tego człowieka.
2. Jakim władcą jest Cesarz?
3. Co może symbolizować postać Dobosza? Co symbolizuje Głośnik?
4. Wyjaśnij, czy Cesarz uważa się za człowieka przegranego.
5. Co mówi Cesarz na temat historii i wojny, w obliczu swojej śmierci?
6. Jeśli dostrzegasz jakieś aluzje do rzeczywistości II wojny światowej i rzeczywistości obozowej, to je wypisz.

DOBOSZ ODCZYTUJE TEKST CESARZA:

Halo, halo, uwaga, uwaga!
W imieniu Jego Wysokości, Najjaśniejszego Pana,
Cesarza Overalla! My, z łaski Bożej Overall Jedyny,
Chwała Naszej Ojczyzny,
Błogosławieństwo Ludzkości, My Cesarz obu Indii,
Władca Atlantydy, Rządzący Księżę Ophiru,

---

⁵⁰ Wszystkie cytaty z libretta pochodzą z: Kien P., *Cesarz Atlantydy. Libretto*, przeł. A. Opolski [w:] *Oda do Europy. Sezon muzyczny Zjednoczonej Europy w Warszawskiej Operze Kameralnej*, Warszawa 2005, s. 19–25.

Prawdziwy Podczaszy Astarty, Wielki Ben Hungarii
Księżę Kardynał Rawenny, Król Jerozolimy.
Dla uświetnienia naszej boskiej natury,
Arcy-Papieżu, w obliczu naszej nieomyłnej
i wszystko widzącej mądrości
– postanowiliśmy wypowiedzieć wielką błogosławioną
wojnę, wszystkich ze wszystkimi.
Każde dziecko, każdy chłopczyk i każda dziewczynka,
każda dziewczica, żona i matka, każdy człowiek,
każdy pokrzywdzony lub wyprostowany,
będzie nosił broń w tej świętej walce,
która zakończyć się zwycięstwem...

GŁOŚNIK:

Halo, halo! Uzbrojone hordy, samoloty i podziemne torpedy
zniszczyły fortyfikację trzeciego miasta.
Wszyscy mieszkańcy zginęli.
Ciała przekazano do recyklingu (...)
Wybuchła nieznana choroba.
Żołnierze nie mogą umrzeć,
Tysiące zawarło się z życiem, aby móc umrzeć.

CESARZ:

Wojna skończona. Mówisz o tym z dumą.
Czy tylko ta wojna, ostatnia?
Białe chorągwie załopoczą.
Ze wszystkich wież zagrają dzwony.
Głupcy zaś tańczyć będą, śpiewać, skakać.
Jak długo jeszcze?
I tylko ogień dogasnie, nieugaszony!

Niebawem znów zapłonie.
Od nowa śmierć rozpocznie bieg (...)
Ach, gdybyśmy tak szczęśli

Grupa 2. ŚMIERĆ

1. Jaka jest Śmierć?
2. Dlaczego nie chce już odbierać ludziom życia?
3. Wyjaśnij warunki jej powrotu?
4. Czy możemy powiedzieć, że triumfuje i czego to dowodzi?
5. Jeśli dostrzegasz jakieś aluzje do rzeczywistości II wojny światowej i rzeczywistości obozowej, to je wypisz?

Dziś już mam za słabe nogi,
aby nadażać za kohortami motorów.
Co mi pozostaje: mogę już tylko kuśtykać
za dzisiejszymi aniołami śmierci,
ja – małeńki rzemieślnik od umierania.

Zabieranie dusz ludzkich jest moją pracą,
a nie jego!(...)
(łamiąc szablę)
Robię coś, aby przyszłość człowieka była wielka
i jak najdłuższa.

ŚMIERĆ DO CESARZA:

Jestem Śmierć, ogrodnik Śmierć (...)
To ja uwalniam od zarazy, sama zarazą nie jestem.
Jestem tym, co uwalnia od cierpienia,
Nie tym, co cierpieć każe.
Jestem przytulnym, ciepłym gniazdem,

Schronieniem strwożonego życia.
Jestem największym świętem wolności
Ostatnią kołysanką, cichy i spokojny mój gościnny dom!
Przyjdźcie, wypoczywajcie.

DZIEWCZYNA, DOBOSZ, ARLEKIN, GŁOŚNIK:

Przyjdź śmierci, nasz gościu drogi,
przyjdź do naszego serca.
Zdejmij z nas cierpienia życia i ciężary.
Zaprowadź nas na odpoczynek, po nędzy i boleści.
Naucz nas uznawać u braci naszych
radości i cierpienia.
A także naucz nas najświętszego przykazania:
Nie używaj wielkiego imienia śmierci nadaremno!

Grupa 3. ARLEKIN (ŻYCIE)

→ źródło nr 2

Arlekin, obraz Paula Cézanne'a (1888)

1. Wyszukaj w Internecie informacje na temat tej postaci. Wypisz jej cechy.
2. Opisz i zinterpretuj obraz Paula Cézanne'a *Arlekin*.
3. Wyjaśnij, dlaczego w *Cesarzu Atlantydy* Arlekin symbolizuje życie?
4. Przeanalizuj słowa Arlekina. Co mówi o życiu?
5. Jeśli dostrzegasz w postaci Arlekina jakies aluzje do rzeczywistości II wojny światowej i rzeczywistości obozowej, to je wypisz.

ARLEKIN DO ŚMIERCI:

Ja już nie odliczam dni, od kiedy nie zmieniam koszuli.
Odliczam kolejny dzień wtedy,
gdy dostanę świeżą bieliznę.

Niedobrze się czuję we własnej skórze,
od kiedy mam siebie dość,
powinieneś mnie zabić, to twój zawód (...)
Świat jest pełen zawrotów głowy
i wiruje jak karuzela (...)!

ŚMIERĆ DO ARLEKINA:

Ciebie nie można zabić,
śmiech, który sam się wyszydza,
pozostaje nieśmiertelny.
Przed samym sobą nie uciekniesz,
Arlekinem pozostaniesz.

Biegaliśmy do sklepiku po słodycze za grajcara.
Chciało nam się biec za cyrkiem.
Razem ujeźdzaliśmy konika na kiju,
na tornistrach urządzaliśmy sannę.
Drżeliśmy przed dziewczęcymi spojrzeniami,
czystymi myślami zabijaliśmy nieprawość świata.

ARLEKIN ŚPIEWA KOŁYSANKĘ:

Śpij, dzieciątko śpij, jestem epitafium.
Twój tata zginął na wojnie,
Twoja matka zjadła czerwone usta
śpij, dzieciątko, śpij, późno już maleńka.
Człowiek na księżycu kosi już, kosi szczęście.
Kosi i kosi.
A gdy przyjdzie słońce, wszystko uschnie.
Ubierzesz tweedy czerwoną sukienkę
i piosenkę zaśpiewasz od nowa.

Grupa 4. ŻOŁNIERZ I DZIEWCZYNA

1. Dlaczego Żołnierz i Dziewczyna nie mogą do siebie strzelać? Za czym tęsknią?
2. Czym jest miłość i co może dać człowiekowi?
3. Czego dowodzi zachowanie tych ludzi?
4. Jeśli dostrzegasz jakieś aluzje do rzeczywistości II wojny światowej i rzeczywistości obozowej, to je wypisz.

DZIEWCZYNA DO ŻOŁNIERZA:

Cesarz kazał zabijać, więc na co czekasz?

ŻOŁNIERZ:

Czyżby ciężka broń nie pozostawiłam ran
na twoich delikatnych ramionach.

Nie chcę, abyś cierpiała.

Popatrz – świat jest jasny i kolorowy.

DZIEWCZYNA:

Czy to prawda, że są krajobrazy
Niezniszczone kraterami wybuchów?

Czy to prawda, że istnieją słowa
nie szorstkie i nie nazbyt ordynarne?

Czy to prawda, że są łąki pełne barw i zapachów?

Czy to prawda, że są góry,
błękitniejsze od czystego nieba?

ŻOŁNIERZ, DZIEWCZYNA

Popatrz, znikły chmury,
te co widok zasłaniały i krajobrazy poszarzały.

Nagle wszystko rozjaśniało,
nie ma już głębokich cieni,

słońcem złotem rozświeciło.
Śmierć przemieni się w poetę,
gdy połączy się z miłością.

Grupa 5. ATLANTYDA

→ źródło nr 3

Przedstawienie Atlantydy⁵¹.

1. Wyszukaj w Internecie informacji na temat Atlantydy. Sporządź krótką notatkę.
2. Co symbolizuje Atlantyda?
3. Korzystając z treści opery (karta pracy nr 1), opisz Atlantyde, w której rządzi Overall.
4. Wyjaśnij, dlaczego twórcy opery sięgają po ten mit. Czym Atlantyda jest dla więźniów Therezienstadt?

Grupa 6. Wiersz Wisławy Szymborskiej ATLANTYDA

1. Sformułuj i zapisz tezę interpretacyjną do tego tekstu literackiego.
2. Do swojej tezy dopisz trzy argumenty, odnoszące się do konkretnych cytatów z wiersza.
3. Opisz postawę podmiotu lirycznego. Wyjaśnij, na czym polega jego relatywizm.
4. Czy Szymborska dokonała reinterpretacji mitu Atlantydy? Uzasadnij swoją wypowiedź.
5. Czy próba odczytania mitu Atlantydy w utworze noblistki, w jakiś sposób wiąże się z symboliką Atlantydy, do jakiej odnosili się twórcy opery?
6. Możesz również posłuchać utworu Grzegorza Turnaua, który skomponował muzykę do tego wiersza⁵².

---

⁵¹ Na przykład: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b6/Nemo_Aronax_Atlantis.jpg.

⁵² https://www.youtube.com/watch?time_continue=30&v=xxdrIa2gsXE&feature=emb_logo (dostęp: 20.03.2020).

Wisława Szymborska

ATLANTYDA

Istnieli albo nie istnieli.
Na wyspie albo nie na wyspie.
Ocean albo nie ocean
połknął ich albo nie.

Czy było komu kochać kogo?
Czy było komu walczyć z kim?
Działo się wszystko albo nic
tam albo nie tam.

Miast siedem stało.
Czy na pewno?
Stać wiecznie chciało.
Gdzie dowody?

Nie wymyślili prochu, nie.
Proch wymyślili, tak.

Przypuszczalni. Wątpliwi.
Nie upamiętnieni.
Nie wyjęci z powietrza,
z ognia, z wody, z ziemi.

Nie zawarci w kamieniu
ani w kropli deszczu.
Nie mogący na serio
pozować do przestroóg.
Meteor spadł.
To nie meteor.

Wulkan wybuchnął.
To nie wulkan.
Ktoś wołał coś.
Niczego nikt.
Na tej plus minus
Atlantydzie.

BIBLIOGRAFIA:

- Bristiger Michał, *Ullmann. Cesarz Atlantydy*, [w:] M. Bristiger, *Transkrypcje. Pisma i przekłady*, Gdańsk 2010.
- Gaul Joanna, *Symbolika opery Cesarz Atlantydy albo odmowa Śmierci Victora Ullmanna*, http://www.resfactanova.pl/pliki/archiwum/numer_23/RFN23%20Gaul%20-%20Symbolika%20oper%20Cesarz%20Atlantydy.pdf (dostęp: 20.03.2020).
- Kien Peter, *Cesarz Atlantydy. Libretto*, przeł. Aleksander Opolski [w:] *Oda do Europy. Sezon muzyczny Zjednoczonej Europy w Warszawskiej Operze Kameralnej*, Warszawa 2005, ss. 19–25.
- Maletyńska-Stankiewicz A., *Przeciw pudrowaniu rzeczywistości*, <http://encyklopediateatru.pl/artykuly/71273/przeciw-pudrowaniu-rzeczywistosci> (dostęp: 20.03.2020).
- Makarewicz Jan, *Intertekstualność Cesarza Atlantydy Viktora Ullmana*, http://demusica.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/dm13_makarewicz1.pdf (dostęp: 20.03.2020).
- Skwierzyński Krzysztof, *Cesarz Atlantydy w Warszawskiej Operze Kameralnej*, http://www.trubadur.pl/old/Biul_34/Cesarz.html (dostęp: 20.03.2020).
- Ullmann Victor, *Der Kaiser von Atlantis* (ulotka programowa Opery Krakowskiej, 17.04.2009).